

GÜNÜMÜZ TÜRK EDEBİYATINDA BOSNA SAVAŞI

Âbide DOĞAN¹

Sibel HATIPOĞLU²

Özet

Sebebi ne olursa olsun, her savaşın tüm dünyaya tesir eden askeri ve sosyal sonuçları vardır. Savaşın sosyal hayattaki yansıması ve bıraktığı izler, en az askeri sonuçlar kadar ciddi ve hasar vericidir. Sosyal hayat üzerinde böylesine etkileri bulunan savaşın, konu edildiği alanlarından biri de edebiyattır.

Türk edebiyatında Balkan Savaşları, Kırım Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili pek çok eser verilmiştir. Edebiyatımıza savaş ve göçle konu olan coğrafyalardan biri de Bosna'dır. 1878'e dek Osmanlı idaresinde kalan, 93 Harbinden sonra kaybedilen Bosna'da, tarih boyunca pek çok isyan, savaş ve göç yaşanmıştır. Yaşanan bu acı tecrübeler, dünya edebiyatına olduğu kadar Türk edebiyatına da konu olmuştur.

Günümüz yazarlarından Ayşe Kulin, Sevdalinka; Sinan Akyüz, İncir Kuşları; Berkant Karakaya, Ağlayan Bosna-Ölüme Giderken; Nurten Ertul, Beyaz Zambak adlı romanlarında ve Ali Koçak, Karda Kalan İzler adlı öykü kitabında, Bosna'da savaş sırasında ve sonrasında yaşananları ele almışlardır.

Bu çalışmada, günümüz Türk edebiyatında, roman ve öykü sahasında eser veren beş yazarın seçilen eserleri incelenecek ve bu eserlere yansıyan Bosna Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, savaş, Türk edebiyatı, roman, öykü

THE BOSNIAN WAR IN THE CURRENT TURKISH LITERATURE

Abstract

For whatever reason, every war has military and social consequences that affects the whole World. Reflection of social life and the traces left by the war, at least as serious as military results and damaging. The war, which effects social life, has been handled by literature, which is one of the reflection areas of war.

In Turkish literature, there are many works on Balkan Wars, Crimean War and War of Independence. Bosna, which is one of the places, handled by our literature with war and migration. Throughout history, in Bosna, where was remaining under Ottoman rule until 1878 and lost after the '93 war, had been experienced a lot of rebellion, war and migration. These bitter experiences have been the subject of Turkish literature as well as world literature.

¹ Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abide@hacettepe.edu.tr

² Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

In today's writers Ayşe Kulin, Sinan Akyüz, Berkant Karakaya, Nurten Ertul in whose novels called *Sevdalinka*, *Fig Birds*, *Crying Bosna- The Way to Death*, *The White Lily* and Ali Koçak in whose short story called *Tracks Left in the Snow* discussed the events which were happened during and after the Bosnian War.

In this study, we will examine on five selected works, which are belong to contemporary Turkish literature writers and we will discusse Bosnian War and subsequent developments.

Giriş

Sebebi ne olursa olsun, her savaşın tüm dünyaya tesir eden askeri ve sosyal sonuçları vardır. Savaşın sosyal hayattaki yansıması ve bıraktığı izler, en az askeri sonuçları kadar ciddi ve hasar vericidir. Sosyal hayat üzerinde böylesine etkileri bulunan savaşın, konu edildiği alanlarından biri de edebiyattır.

Türk edebiyatında Balkan Savaşları, Kırım Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili pek çok eser verilmiştir. Edebiyatımıza savaş ve göçle konu olan coğrafyalardan biri de Bosna'dır. 1878'e dek Osmanlı idaresinde kalan, 93 Harbinden sonra kaybedilen Bosna'da, tarih boyunca pek çok isyan, savaş ve göç yaşanmıştır. Yaşanan bu acı tecrübeler, dünya edebiyatına olduğu kadar Türk edebiyatına da konu olmuştur.

Bosna Savaşı, dünya edebiyatında Alexandra Cavelius'un *Leyla*, Isnam Taljic'in *Srebrenitsa'nın Öyküsü*, Nermina Kurspahic'in *Çılgılık: Ölümle Direniş Arasında Bir Bosnalının Romanı*, Velibor Çoliç'in *Bosnalılar*, Roger Cohen'in *Yıkık Evler Kırık Yüreklere* gibi eserlerine konu olurken Türk edebiyatında günümüz yazarları tarafından da sıklıkla roman ve öykü dünyasına taşınmıştır. *Sevdalinka* (Ayşe Kulin), *İncir Kuşları* (Sinan Akyüz), *Ağlayan Bosna-Ölüme Giderken* (Berkant Karakaya), *Beyaz Zambak* (Nurten Ertul), *Bosna'da Savaş Yüreğimde Kan Gülleri* (Münire Coşkun), *Zlata'nın Öyküsü* (Ülkü Ulurmak), *Drina'da Son Gün* (Faik Baysal) ve *Karda Kalan İzler* (Ali Koçak) adlı roman ve öyküler Bosna'da savaş sırasında ve sonrasında yaşananları ele alan eserlerdir.

1. Günümüz Türk Edebiyatından Bosna Savaşını Konu Alan Dört Eser

Çalışmamız kapsamında günümüz Türk edebiyatı sahasında Bosna Savaşı ile ilgili eser veren Ayşe Kulin, Berkant Karakaya, Sinan Akyüz ve Ali Koçak'ın eserleri seçilmiştir. Sinan Akyüz'ün "*cefakeş Boşnak kadınları*"na ithafı ve "*(B)u kitap hayal ürünü bir roman değildir. Tamamen gerçeklere dayanır*", uyarısıyla başlayan romanı *İncir Kuşları*, 2012'de yayımlanmıştır. Roman adını, tek dertleri tırmandıkları incir ağacında oyun oynamak olan çocukların bile Sırplar tarafından ağaç dalına konmuş kuşlar misali öldürülmelerinden almaktadır.

Foça şehrinin Milyevina kasabasından konservatuarda okumak üzere hemşire olan teyzesinin yanına Saraybosna'ya gelen Suada adındaki Boşnak kızının etrafında gelişen romanda, aşk ve savaş, masumiyet ve vahşet, acı, işkence ve her şeye rağmen umut iç içe geçmiştir. Suada'nın konservatuardan sınıf arkadaşı ve piyano hocasının oğlu Tarık'la birbirlerine âşık olmalarıyla olumlu bir havada başlayan roman, diğer sınıf arkadaşları Sırp genci Vukadin'in Suada'ya duyduğu karşılıksız aşk sonucu okulu bırakması ve ülkedeki gerginlik ortamıyla gölgelenir. Daha önce aynı topraklarda kardeşçe yaşayan Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklar arasındaki gerilimin kısa sürede tırmanması ve çatışmaların başlamasıyla Saraybosna'dan ayrılarak ailesinin yanına gitmek zorunda kalan Suada'nın, annesi ve eniştesi evlerini basan Sırlarca katledilir. Babası ve ablalarıyla Sırlara esir düşerek işkence ve tecavüze uğrar, bir mal gibi satılır, ablasının katledilmesine şahit olur ve her şeyden vazgeçmişken bulunduğu Kalinovik esir kampında takasa sokularak kurtulur. Saraybosna'daki psikiyatri kliniğinde uzun süre tedavi gören ve karanlık günleri çok sevdiği müzikle aşan Suada, savaş sırasında yeşil bereli Boşnak mücahitlerine katılarak kol ve bacağına kaybetmiş sevgilisi Tarık'ı da bularak İsveç'e yerleşir. Roman savaştan yıllar sonra, İsveç'te tanınmış bir sanatçı olan Suada'nın eşi, kızı, babası ve ablası ile kurduğu mutlu hayatını aktararak son bulur.

Berkant Karakaya'nın 2011'de yayımlanan *Ağlayan Bosna- "Ölüme Giderken"* adlı eseri ise yazarın kitap kapağında da belirttiği gibi "Bosna Soykırımı Romanı"dır. Savaş sonrasında toprağından göçerek İzmir'in bir köyüne yerleşen yetmişli yaşlardaki Yusuf ve Hacer Aliç'in günlük hayatlarının tasviriyle başlayan roman, geri dönüşlerle savaş yıllarına kadar uzanır. Gündelik işçi olarak çalışan Yusuf Aliç, gündelikten kazandığına göre daha karlı olduğu için bir bağın gece bekçiliğini yapmayı kabul etmesiyle yıllardır bastırıldığı kötü anıları ve geçmişiyle de yüzleşir. Bağı dadanan vahşi bir hayvandan korkan Yusuf Ustaya, bu korku Sırların vahşetini hatırlatır ve gördüğü rüyalarla savaş yıllarını hatırlar.

Aliç ailesi savaştan önce Srebrenica'nın Şuşnyari köyünde yaşayan üç çocuklu Boşnak bir ailedir. Savaşın başlamasıyla beraber huzurlu hayatları bozulsa da yıllarca aynı topraklarda kardeşçe yaşadıkları Sırların ne kadar vahşileşebileceklerini kabul etmek istemezler. Hem onları Nato'nun Birleşmiş Milletlerin koruyacağına, Avrupa'nın orta yerinde sahipsiz kalmayacaklarını düşünürler; ancak Sırların zulmü bitmek bilmez. Bu duruma sessiz kalamayan Yusuf Aliç'in büyük oğlu Nedim, köyden kendisi gibi vatanperver, cesur gençlerle Sırlara karşı savaşan Boşnak mücahitlerine katılır. Nedim aslında henüz lisede okuyan, hassas, duyarlı, üniversite okuyup makine mühendisi olmak gibi hayalleri olan parlak bir gençtir. Okuldan da bir Sırp kızı olan Sandra'ya umutsuzca âşıktır; ancak araya savaşın soğuk gölgesi girince hem okuldan ve hayallerinden hem de aşkından vazgeçmek zorunda kalır.

Sırlara karşı girişilen silahlı mücadele başlangıçta başarılı olur ve Avrupa'nın dördüncü büyük ordusu olan Sırp ordusu bu beklenmedik direniş karşısında bozguna uğrar. Ancak iki grup arasına sözde barış sağlamak amacıyla olan BM girince her şey günden güne daha da kötüye gider. BM ilk iş olarak iki grubu da silahsızlandırarak barış ortamı sağlamaya çalışır; ancak bu çağrıya sadece Boşnaklar yanıt vererek silahlarını teslim ederler. Sırp çetnikler silahlarını vermedikleri gibi zulme, keskin nişancılarla kadınları ve çocukları öldürmeye ve şehre gelen yardımları engellemeye devam ederler. Uzun süren bu sıkıntılı

süreçten sonra Sırp saldırılarından kaçan Boşnaklar BM'nin güvenli bölge ilan ettiği Srebrenica'ya sığınmak zorunda kalırlar. Elektriksiz, susuz kalan, sokaklarda yatan insan yığınlarıyla mahşer yerine dönen şehir, yiyecek ve ilaç yardımı da alamayınca sürekli genişleyen bir mezarlığa döner. Yusuf Aliç, eşi ve küçük oğlu Ahmet'i alarak Tuzla'ya, kayınbiraderinin yanına sığınır; ancak Sırp'ları durdurmaktan başka bir şey düşünmeyen, bu uğurda ölümü bile göze alan Nedim'i kaçırmaya ikna edemez. Ailesinin köyü terk etmesinden sonra Nedim, kendisi gibi bir avuç milisle artık faydasız da olsa savaşmaya devam eder. Sırp'lar BM'i de tanımayarak şehre saldırıp soykırıma başlayınca Nedim de sözde BM güvencesindeki kamplardaki pek çok soydaşı gibi Sırp'lara teslim edilerek katledilir. Roman, rüyasında oğlunun öldürüldüğü yeri gören Yusuf Aliç'in oğlunun yıllardır bulunamayan cesedini bulmak için harekete geçmeye karar vermesiyle biter.

İncelediğimiz eserler arasındaki tek öykü kitabı olan Ali Koçak'ın *Karda Kalan İz* adlı eseri 2006 yılında yayımlanmıştır. Savaş yıllarında, AA'nın Saraybosna bürosunu kurma ve temsilciliğini yapma göreviyle bölgeye giden ve Hürriyet gazetesinin Saraybosna muhabiri Münire Acım³ ile Sırp'lar tarafından kaçırılarak günlerce esir tutulan Ali Koçak, tanıdığı olduğu savaşı, bu insanlık suçunu *Karda Kalan İz* ile edebiyat dünyasına taşımıştır. "Karda Kalan İz", "Ekmek", "Senin Sevgilindi", "Tükeniş", "Fotoğraf", "İtiraf" ve "Nişancı" başlıklı yedi öyküden oluşan kitapta, savaş hem zulmeden hem de zulme uğrayanın gözünden birbirini tamamlayan öyküler halinde anlatılır.

Ekmek kuyruğunda beklerken bombalı saldırıya uğrayan ve bu saldırıdan kaçarken bir Sırp keskin nişancısı tarafından vurularak öldürülen tıp öğrencisi genç kızın öyküsüyle başlayan kitap, aynı saldırıya fırında yakalanan fırıncının öyküsüyle devam eder. Birbirini tamamlayan bu iki öyküden sonra, karşı tarafa geçilir ve bir Boşnak köyüne saldırarak erkekleri öldürüp kadınlara da tecavüz eden bir Sırp askerinin, savaş sonrasında yaptıklarıyla baş edemeyerek şuurunu kaybedip bir seri katile dönüşmesi anlatılır. Takip eden "Tükeniş" adlı öyküde ise tekrar mağdur tarafa geçilir ve Sırp askerini delirten savaş, aynı askerinin tecavüzüne uğrayarak hamile kalmış bir Boşnak kadının gözünden anlatılır. Böyle geçişlerle devam eden kitabın son öyküsü "Nişancı" da ise ilk öyküye dönülerek tıp öğrencisi genç kızın vuran keskin nişancının yaşadıkları aktarılır.

Ayşe Kulin'in *Sevdalinka* adlı romanı ise Bosna Savaşı ekseninde Saraybosna'da gazeteci olarak çalışan evli ve iki çocuk sahibi Nimeta ile Hırvat asıllı gazeteci Stefan arasındaki yasak aşkı konu edinir. Nimeta çocukları ve eşini üzmemeyi göze alamayarak Stefan ile arasındaki ilişkiyi sonlandırır; ancak eşi Burhan'ın bu yasak aşkı öğrenmesine engel olamaz. Burhan, Boşnak güçlerin yanında savaşa katılmak üzere evi terk eder. Çok geçmeden oğlu Fiko da Nimeta'yı bu ayrılıktan sorumlu tutarak evden kaçıp babasının peşinden savaşa katılır. Roman savaş esnasında bir çarpışmada yaralanan Fiko'nun ölüm kalım mücadelesi verdiği ambulans sahnesiyle biter.

Sevdalinka, bir ailenin parçalanma süreciyle Yugoslavya'nın dağılma süreci ve savaşı paralel bir şekilde aktarır. Nimeta yaşadığı büyük aşka rağmen ailesini bir arada tutma

³ Ali Koçak ile Münire Acım bu kaçırılma deneyimlerini de öyküleştirtilmişlerdir. Bkz. Koçak, Ali- Acım, Münire (1996), Saraybosna: Karanlıkta Konuşmalar, İstanbul: İmge Yayınları.

mücadelesi verirken, ülke bütünlüğü de parçalanmış Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar arasında ölümüne bir mücadele başlamıştır.

2. Eserlerin İncelenmesi

Kısaca tanıttığımız Bosna savaşını konu edinen bu dört eser, karşılaştırmalı olarak incelendiğinde kimi ortaklık ve farklılıklar dikkati çeker. Bu ortaklık ve farklılıklardan hareketle eserler, üç başlık altında incelenmiştir.

2.1. Savaş, Boşnak Kimliği, Türklük ve Avrupa: İncelenen dört eserde, öncelikli ve ağırlıklı olarak Boşnak kimliğinin sorgulandığı görülür. Eserlerde tüm dünyanın tanıklık ettiği hiç ummadıkları bir savaş ve zulmün ortasında kalan Boşnaklar, neden bu soykırım ve nefrete maruz kaldıklarını anlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Yıllarca aynı topraklarda yaşadıkları, Nazi zulmüne karşı beraber direndikleri Sırp ve Hırvatlar birden bire “öteki” ve “düşman” olunca “Boşnak” kimliğini ve bu kimliğin beraberinde getirdiği kaderi tanımlama ihtiyacı doğmuştur.

İncir Kuşları'nda bu sorgulama ve açıklama görevi romanın merkezi kişisi Suada'nın tarih eğitimi almış teyzesi İfeta'ya verilmiştir. İfeta'ya göre, savaşa kadar Sırp, Hırvatlar, Boşnaklar, Slovenler, Makedonlar ve Kosovalılardan oluşan çok uluslu Yugoslavya'yı bir arada tutan Tito'dur. “Tito, çok uluslu Yugoslav halkına hem dinlerini hem de gerçek tarihlerini bilerek yasakla”mış böylece milliyetçiliği törpülemiştir. Onun kurduğu komünist rejim yıkılınca milliyetçilik hortlamış ve yıllarca aynı topraklarda yaşamış halklar, dış tahriklerin de etkisiyle birbirine düşmüştür (Akyüz, 2012: 46, 47).

“Çıkacak bir savaşta Çetnikler ve Ustaşaların çekici ile örsü arasında kalacak tek millet, Bosnalı Müslümanlardır” saptamasını yapan İfeta'ya göre bunun tek sebebi, etnik kimlik ve bu kimliğin hamiliğini yapacak olan ulustur. Bu hesapta etnik kimliği sebebiyle tek hamisiz kalacak ulus Boşnaklardır. Çünkü “Katolik Macar ya da Alman göçmenlerin soyundan gelenler kendilerini Hırvat olarak tanımlıyor. Koca Almanya devleti kendi ırkından gelen Hırvatları, Sırp'lara kırdırmaz. (...) Ortodoks Rumen Çingenelerin soyundan gelenler ise kendilerini Sırp olarak tanımlıyor. Koca Sovyetler Birliği de Ortodoks mezhebi inancına sahip Sırp'ları, Hırvatlara ezdirmez” saptamasını yapan İfeta, “Boşnakların hamisi kim peki?”, diye soran Suada'ya “bir zamanlar Osmanlı Türkleriydi. Bizleri yıllar yıllar önce yüzüstü bırakıp gittiler. Onlar bu topraklardan çekip gittikten sonra da Boşnak halkının hamisi diyeceği kimse olmadı” yanıtını verir (Akyüz, 2012: 47-49).

Romana göre, Sırp'ların ve Hırvat'ların Boşnaklara kininin tek sebebi din farkı da değildir. Sırp, Slav ırkından türeyen Boşnakları Türklerden türediğine inandırarak ezeli bir kinin, I. Kosova Savaşı'nın intikamını almaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Slav ırkından türeyen Boşnak kimliğinin yok edilmeye çalışılmasının en önemli nedeni Türklükle alakaları olmadıkları halde Türk sayılmalarından ileri gelmektedir.

Ağlayan Bosna'da ise *İncir Kuşları*'ndaki İfeta'ya karşılık Boşnak kimliğini sorgulama görevi romanın başkışisi Nedim'e verilmiştir. Nedim, İfeta ile Boşnakların sahipsiz olması hakkında hemfikirken, İfeta'nın reddettiği Türklükle Boşnak kimliğini birleştirmesiyle

ayrılmıştır. Nedim'in Sırp işkencesi karşısında Boşnakların kimliğini ve kimsesizliğini sorguladığı kısım bu açıdan dikkat çekicidir:

“Genç bir Türk Boşnağı nasıl hiçbir şey yapmadan durabilir ki? Altı yüz yıllık şanlı bir mirasın şimdi acz içindeki varisiydi. Ve şimdi silahsız, anavatanından çok uzaklarda kendisini çaresiz hissediyordu. Anavatan neresiydi? Osmanlı'nın çok eskide kalan sınırları mı? Yoksa Türklerin sığındıkları Anadolu mu? Evet, Nedim kafasında bunları sorguluyordu. Nereye kadar, anavatan neresi? Onları kim koruyacak, kim gözeticekti?” (Karakaya, 2011: 52).

Boşnak kimliğini Türklükle birleştiren Nedim'e göre Sırp zulmü ve bu zulüm karşısında Batı'nın sessizliğinin sebebi de sözde medeni Avrupa'nın Türklük ve Müslümanlığa karşı önyargısıdır.

“Yıllarca Avrupa'nın içinde Türkiye'den uzak Türkler olarak yaşamışlar ve Avrupa'ya, Avrupa medeniyetine güvenmişlerdi. Ama yavaş yavaş çiseleyen yağmurda nöbet kulübesine doğru yaklaşırken Avrupa'nın hiçbir zaman Avrupa'nın neresinde yaşarsa yaşasın Türklere ve Müslümanlara farklı bir gözle bakmayacağını anlamıştı” (Karakaya, 2011: 130).

Bu başlık altında değerlendirilecek en özel eser ise *Sevdalinka*'dır. Çünkü “Boşnak kimliği” ve “Boşnak olmak” ilk kaynaktan kendisi de Boşnak kökenli olan Ayşe Kulin'in kaleminden aktarılmıştır.

“Baba tarafı Bosnalı olan Ayşe Kulin, edindiği bilgilere göre de muhtemelen Macar topraklarından Bosna'ya idari bir yetkili olarak atanmış Kulin Ban'ın ailesine mensuptur. Kulin Ban, 11. yüzyılda Boşnakları ilk defa bir bayrak altında toplayıp kendi kilisesini kurmuştur. Ayşe Kulin'in anlattıklarına göre Boşnaklar, Ortodoks Sırp ve Katolik Hırvatlardan ayrı olarak üçlü teslis inancına inanmayanların oluşturduğu Bogomil mezhebine mensup, bir tek Allah'a inanan bir topluluktur. Bundan dolayı Sırp ve Hırvatların işkencelerine maruz kalmışlardır yıllarca. İşte bu dönem sonunda kendi kilisesini kurarak Boşnakların ilk kralı olan Kulin Ban, Ayşe Kulin'in de soyunun dayandığı koldur. Ayşe Hanım, bunu çok eskilerden beri kullana geldikleri Kulin soyadına dayandırmaktadır. Çünkü yüzyıllardır ailenin kullandığı soyad Kulin'dir. Ayşe Kulin, ailenin Macarsitan'dan gelen kolundan şecereyi bulduklarını, ama Bosna tarafındaki kayıtların 1992'deki savaşta bombalarla yok edildiğini belirterek, Macaristan'da bir Kulin ailesi (olduğunu bildiğini, onların her yıl bir yerde buluştuklarını da ifade eder.) (...) 1890'ların sonlarına kadar Bosna'da kalan aile, bir derebeyi olarak bilindikleri o topraklardan 1896 veya 1897'lerde ayrılmak zorunda kalır” (Kalyoncu, 2004: 32).

Romanın “Boşnaklar” başlıklı bölümünde 1180-1190 yılları arasındaki Boşnak tarihi aktarılırken ve Boşnak kimliğinin sözcüsü Nimeta'nın kardeşi Raif'in gözünden Boşnak olmanın Sırlar ve Hırvatlarca nasıl algılandığı şöyle aktarılmıştır: “*Onlara göre Boşnaklar zorla Müslüman edilmiş Sırlardır. Aslında Boşnak kimliği diye bir kimlik de yoktur. Sırlar böyle düşünürken, Hırvatlar da Boşnakların Katolik'ten dönme Hırvat olduklarını iddia ederler*” (Kulin, 2005: 111).

Bu görüşlerin yanlış olduğunu vurgulayan Raif, Boşnakların nasıl Müslüman olduklarını ve Bogomil mezhebiyle Müslümanlık arasındaki benzerlikleri uzun uzun açıklamıştır. Raif'e göre Boşnaklar, Sırp'ların ve Hırvatların zorla kendilerine dayatmaya çalıştıkları bu önyargıları kabul etmedikleri için acı çekmekte ve soykırıma maruz kalmaktadırlar.

2.2. Savaş ve Sırp Soykırımı: Boşnakların Müslüman/Türk kimliğinden ötürü katledilerek, tecavüze uğrayarak, aşağılanarak Sırp zulmü ve soykırımına maruz kalması dört eserin de üzerinde temellendiği en önemli motiftir.

İncir Kuşları ve Ağlayan Bosna'da Sırp'larla vahşi canavar/hayvanlar arasında olay akışı boyunca sık sık tekrar eden bir paralellik kurulmuştur. Tek fark *İncir Kuşları*'nda bu gözü dönmüş vahşi hayvanın avı olarak özellikle Boşnak kadınların ön plana çıkarılırken *Ağlayan Bosna*'da özellikle böyle vahşi bir savaşın ortasında erkek olmanın erkek kalabilmenin altının çizilmesidir.

Ağlayan Bosna'da savaşın kötü anılarını geçmişe gömerek İzmir'in bir köyünde sakin bir çiftçi hayatı yaşayan Yusuf Aliç'in gece bekçiliği yaptığı bağda vahşi bir hayvanla karşılaşması üzerine Sırp'ların vahşiliğini hatırlamasıyla söz konusu paralellik kurulur. Vahşi hayvan karşısında yaşadığı korkuyla yıllardır kaçtığı geçmişiyse yüzleşen Yusuf Aliç, Sırp'ların yaşattıkları vahşeti hatırlayınca doğadaki asıl vahşi hayvanın insan olduğuna karar verir.

“Esas canavar, bu karanlık dağda vahşi insanoğlunun bir temsilcisi olarak oydu. Canavarın ondan korkması gerekiyordu. Bundan da emindi. Az önce rüyasında gördükleri ve gerçek hayatta yaşananlar, en vahşi canavarı bile bir daha bu dağlara uğramamasına neden olacak şekilde korkuturdu. İnsanoğlu en büyük canavardı. Ve canavarlıklarını tüm dünyaya kabul ettirmek için her zaman bir sebep bulurdu. Zavallı hayvanlar bunu anlayamazdı” (Karakaya, 2011: 367).

“*Cefakeş Boşnak kadınlarına*” ithaf edilerek daha roman başlamadan odak noktasını işaret eden *İncir Kuşları*'nda ise peşine düşmüş vahşi hayvandan kaçan zavallı avın/kadının hissettikleri şöyle aktarılmıştır:

“İçimde fırtınalar koptu. Ağlamaya başladım. Neden Allah'ım? Bu genç yaşta neden bu kadar şiddetli bir kederi içime üfledin? Oysa ben kendimi çok inançlı ve cesur sanırdım. Beni hiçbir şey korkutamaz derdim. Şimdi şu halime bak! Bilmediğim bir yerde, gözleri dönmüş, aç hayvanlar gibi kudurmuş insanların ellerinden kaçıp kurtulmaya çalışıyorum. (...)” (Akyüz, 2012: 2).

Bu vahşi hayvanın önünden kaçamayan Suada ve ablaları Edina ile Ayşa diğer Boşnak kadınlar gibi esir alınır, işkence görür, köle gibi satılır, hatta babalarının gözleri önünde tecavüze uğrarlar. Canavar askerlerin bu vahşilikleri sırasında hep bir ağızdan söyledikleri şarkı kadınlara yönelik soykırımın en iğrenç delilidir: “*Kim yalan söylüyor/ Kim ağlıyor/ Sırbistan küçük diye/ Bugün ne kadar Müslüman'ı hamile bırakırsak o kadar âlâ/ Şimdi*

Büyük Sırbistan'ı kuralım/ Türkleri kucağımıza oturtup hamile bırakalım...” (Akyüz, 2012: 181).

Sırp lar planlı bir şekilde Boşnak kadınları tecavüzlerle hamile bırakarak soykırım yapmaktadırlar. Romanın başkişisi Suada'nın ağzından bu soykırım gerçeği şöyle dile getirilir: “*Evet, gerçeği itiraf etmek gerekirse bu bir savaş değildi. Kadınlar hiçbir savaşta bu kadar mağdur edilmemişti. Bu bir soykırımdı ve bu soykırımla Müslüman Boşnakların soyları tecavüzlerle dönüştürülmeye çalışılıyordu. Bu savaşın ne yazık ki en acı tarafı da buydu...*” (Akyüz, 2012: 260).

Karda Kalan İzler'de de kadına yönelik bu iğrenç soykırıma iki öyküyle değinilmiştir. Diğer eserlerden farklı olarak bu öykülerde sadece mağdur taraf olan kadınlar ele alınmamış, “*Senin Sevgilindi*” adlı öyküde tecavüzcü Sırp askerinin yaşadıkları, kendi vahşiliği karşısında insanlığının tükenişi ve delirten vicdani hesaplaşması da aktarılmıştır. Hemen arkasından gelen “*Tükeniş*” başlıklı öyküde ise defalarca tecavüze uğrayan Boşnak kadının ıstırapı, yaşadığı kâbus, ancak hamile kaldığı anlaşılınca diğer hamile kadınlarla beraber “*çocuklarımıza iyi bakın*” tembihiyle serbest bırakılmaları anlatılmıştır. Ancak böylesi bir vahşet yaşamış bir kadın için artık özgürlüğün hiçbir anlamı yoktur; çünkü nereye giderse gitsin içindeki cehennemi de beraber götürecektir. Neticede serbest kalan kadın, tecavüz sonucu hamile kaldığı çocuğu doğurur ve öz çocuğuna karşı hisleri şöyle açıklanır: “*O çocuk teninin kokusu midesini bulandırıyor, sürekli kusuyordu. Nedenini açıklayamadığı bir utanç duyuyordu*”. Bu işkenceye katlanamayan kadın, çocuğunu hastanede bırakarak kaçmaktan başka çare bulamaz. Bu vahşetin tecavüze uğrayan kadından başka bir mağduru daha vardır artık: Öz annesinin bile vazgeçtiği, hayata hem yetim hem de öksüz olarak başlayan çocuk (Koçak, 2006: 39).

Sırp lar, Boşnak kadınları ömür boyu sürecek bir işkenceye mahkûm ederken, gözlerinin önünde eşlerine, kızlarına, kardeşlerine tecavüz ve işkence ettikleri Boşnak erkeklere bu çaresizliği, aczi ve utancı yaşattıktan sonra topluca infaz etmişlerdir. “*Tükeniş*”te çocuklar ve kadınlardan ayrılarak öldürüp çukurlara atılan erkekler, *Ağlayan Bosna*'da sekiz bin Boşnak erkekle beraber kurşuna dizilen ve kemikleri hâlâ bulunamayan Nedim bu soykırımın mağdurlarından sadece birkaçıdır.

Sevdalinka'da yaşanan soykırım daha çok romanın “*Etnik Temizlik*” başlıklı bölümünde Hırvat gazeteci Stefan aracılığıyla aktarılır. Stefan, Hırvatistan'a geçmek zorunda bırakılan Boşnak mültecilerle ilgili bir araştırma yapmak üzere kimliğini değiştirip, Jovan Plaaviç adında Sırp bir gazeteci olarak kamplara girer. Bu tehlikeli vazife sayesinde yaşananlara seyirci kalan Batı'nın basın yoluyla harekete geçmesini sağlar. Bu bölümde, kamplarda yaşanan insanlık suçu şöyle aktarılmaktadır:

“6 Nisan'dan itibaren, ‘etnik temizlik’ Karadziç'in şevk ve zevkle uyguladığı bir oyun haline dönüştürülmüştü. Müslüman Boşnakların ileri gelenlerini; yani varlıklılarını, okumuşlarını, aydınlarını, sanatçıları ve özellikle orduda görev yapmış olan asker kökenlilerini ayıkliyor, akıl almaz işkencelere tabi tuttukten sonra, birbirlerine öldürtüyorlardı. Ama ölümü kolaylaştırmıyordu Sırp lar. Öldürmeden önce, onlara karılarının kızlarının, kız kardeşlerinin ve annelerinin nasıl ırzlarına

geçtiklerini anlatıyorlar, kadınların nasıl kıvrandığını, yalvardığını tarif ediyorlar, sonra daha da ileri boyutta bir manevi işkence tekniği uyguluyorlardı... (Kulin, 2005:184)”

Romanda Stefan’dan başka Nimeta da gazetecilik mesleği gereği yaşanan soykırımı ortaya koymak üzere araştırma yapar. Bir İngiliz gazeteciyle Tuzla kampını ziyaretleri sırasında Boşnak bir çocuk ve annesinin yaşadıklarını dinleyerek dünya basınına duyurur.

2.3. Savaş ve Aşk: Seçtiğimiz dört eserin birleştikleri en önemli motiflerden biri de aşktır. Yazarlar, savaşın korkunçluğuna, uygulanan soykırımın vahşiliğine dikkat çekerken her zaman ilgi uyandıran aşktan da faydalanmışlardır. Genellikle Boşnak-Sırp/Hırvat roman kişileri arasında yaşanan yasak aşklar hem milliyetçilik hem de savaşla sınanmıştır. İncir Kuşları dışında vuslatı olmayan bu imkânsız aşklar savaşın yok ettiği güzelliklerden biri olmuştur.

İncir Kuşları’nda Suada, konservatura devam ederken iki gencin aşkı arasında bir seçim yapar. Bu gençlerden biri ilk görüşte âşık olduğu babası Boşnak, annesi Sırp olan Tarık’tır, diğeri ise babası gözü kara bir Boşnak düşmanı Sırp askeri olan Vukadin’dir. Suada tereddütsüz Tarık’ı seçerken Vukadin’in ezeli kını ve düşmanlığını kazanır. Tarık, Boşnak damarı daha baskın bir gençtir, bunda milliyetçilikten nefret eden ve herkesi eşit olarak kabul eden annesinin de etkisi vardır.

Savaş başladıktan sonra iki âşık ayrılmak zorunda kalır, Suada ailesinin yanına giderken Tarık Boşnak milislerin yanında savaşa katılır. Bir müddet sonra da aralarındaki irtibat tamamen kopar. Sevgilisini elinden alan savaş Suada’nın karşısına düşmanı Vukadin’i çıkarır. Vukadin de Sırpların ordusuna katılmıştır. Suada, Vukadin bir çatışmada yaralanıp ölene dek onun kölesi olarak her türlü işkencesine maruz kalır. Yine de Tarık’a duyduğu büyük aşk hiçbir zaman umudunu kaybetmesine izin vermez. Savaştan sonra bir kolu ve bacağı kaybetmiş olan Tarık’ı bulup sevdiği gençle evlenerek yepyeni bir hayat kurar. Savaşın karşısında yer alıp savaş mağduru Suada ve Tarık’ın yaralarını sağaltan aşkın gücü olmuştur.

Ağlayan Bosna’da ise Sırp kızı Sandra’ya âşık olan Boşnak genç Nedim, Suada kadar şanslı değildir. Sandra ile aralarında bir şeyler başlayacağı sırada savaş başlar ve okulu bırakmak zorunda kalan Nedim, sevdiği kızı bir daha göremez. Ancak Sandra’ya duyduğu büyük aşk Nedim’i ölene kadar terk etmez. Her şey bitmişken, şehir Sırp saldırısı altındayken bile ölümü hiçe sayarak son bir kez okula gidip Sandra’ya rastlamayı, hiç değilse Sandra’nın yürüdüğü yollarda yürümeyi ister. Nedim ve Sandra için vuslat yoktur. Bu imkânsız aşk savaşla beraber yok olup gider.

“Aşk şarkıları” anlamına gelen *Sevdalinka*’da da aşk milliyet dinlememiş, romanın başkişisi Boşnak Nimeta ile Hırvat Stefan arasında imkânsız bir aşk başlamıştır. İki farklı etnik gruptan gelen âşığın arasındaki tek engel din ve milliyet ayrılığı da değildir, Nimeta kendisi gibi bir Boşnakla evlidir. Nimeta duyduğu büyük aşka rağmen eşi ve oğlunu üzmemek için Stefan’dan vazgeçer; ancak eşi Burhan’ın yaşadığı yasak aşkı öğrenmesine engel olamaz. Bosna savaşla yerle bir olurken Nimeta’nın ailesi de aynı hızla parçalanmaya

başlar. Burhan aldatılmanın da acısıyla Bosna'nın kurtuluşu için savaşa katılır. Çok geçmeden oğulları Fiko da savaşa katılmak üzere babasının yanına kaçar ve bir çarpışmada yaralanır. Vuslatı olmayan, daha başından bitmeye mahkûm bu imkânsız aşk, Nimeta'ya acıdan başka bir şey getirmez.

Sevdalinka'da Nimeta-Stefan aşkından başka Boşnak Mirsada ve Sırp Petar arasında da trajik bir aşk yaşanır. Mirsada sevdiğine kavuşmak için işini bırakır, kimliğini gizleyerek Mirza adını kullanarak her türlü tehlikeyi göze alır; ancak Sırp vahşetinin önüne geçemez ve insafsızca katledilir. *Sevdalinka*'da aşk acı demektir ve âşık olan bu acıyla tanışmaktan, bu acıyla yok olmaktan kaçamaz.

Sonuç

İnsanlık tarihinin en büyük katliam ve soykırımlarından birine sahne olmuş Bosna savaşını konu alan günümüz Türk edebiyatından seçtiğimiz dört eserde, kimi motif ve mesajların benzer şekilde öne plana çıkarıldığı görülmüştür. Bunların içinde tekrar eden en önemli motifin soykırım olduğu görülür. Sırpların büyük bir insanlık suçu işlediği bu savaşta, Boşnaklara uygulanan bilinçli ve sistemli soykırım dört eserin de mesajını oluşturur. *İncir Kuşları*'nda bu soykırım daha çok işkence ve tecavüze uğrayıp bu tecavüzün çocuklarını doğurmak durumunda bırakılan kadınların cephesinden aktarılırken, Ağlayan Bosna'da gözleri önünde zulmedilen kadınlarına yardım edemeyen, toplu infazlarla katledilen erkeklerin tarafından yansıtılmıştır. *Karda Kalan İz* ve *Sevdalinka* ise her iki tarafa da ışık tutan eserlerdir.

Böylesine büyük bir soykırımı bağlı olarak Boşnak kimliğine, Boşnak tarihine, Boşnaklar ve Türklere, Boşnaklar ve Batı dünyasına dair sorgulama ve saptamalara eserlerin tümünde rastlanır. Özellikle *İncir Kuşları*'nda ve kendisi de Boşnak bir aileye mensup olan Ayşe Kulin'in *Sevdalinka*'sında Boşnakların geçmişi, inançları, tarih boyunca maruz kaldıkları zulümler, Sırpların, Hırvatların ve Batı'nın Boşnaklara bakışı uzun uzun okuyucuyla paylaşılır.

Savaş, soykırım ve kimlik sorgulamasından başka aşk teması da tüm eserlerde kendisini gösterir. Savaş, acı, çaresizlik, zulüm ve utancın gölgesinde genellikle düşman taraflar arasında yaşanan yasak aşklar eserleri daha da dramatikleştirerek cazibe kazandırmıştır.

Kaynakça

Akyüz, Sinan (2012), *İncir Kuşları*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Hazer, Gülsemin (2009), "Bir Var Oluş Mücadelesinin Romanı; Sevdalinka", **1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi**, Sakarya Üniversitesi-Priştine Üniversitesi, Kosova/Priştine.

Kalyoncu, Cemal (2004), "Adı Ayşe", *Aksiyon*, S. 487.

Karakaya, Berkant (2011), *Ağlayan Bosna: “Ölüme Giderken”*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Koca, Mücahit (1999), *Bosna Kitabı*, İstanbul: Sur Yayınları.

Koçak, Ali (2006), *Karda Kalan İz*, İstanbul: Merkez Kitapçılık Yayıncılık.

Kulin, Ayşe (2005), *Sevdalinka*, İstanbul: Everest Yayınları.

İlhan, Mehmet Suat (2010), *Bosna Hersek Vahşeti ve Dünya Kamuoyu*, İstanbul: Berikan Yayınevi.